

УДК 364.7

Валентина Литвиненко,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського державного технологічного університету

ПІДСТАВИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ*

У статті наводяться юридичні факти, які виступають підставою для надання соціальних послуг. Зроблено їх поділ на юридичні та фактичні. Наведений перелік складних життєвих обставин, які є основною підставою для надання соціальних послуг, та охарактеризовані інші підстави їх надання.

Ключові слова: юридичні факти, підстави надання соціальних послуг, право на соціальні послуги, правова норма, складна життєва обставина, договір про надання соціальних послуг.

У правовій науці юридичні факти визначаються як конкретні життєві обставини (правові стани, дії та події дійсності), з якими норми права пов'язують виникнення, зміну, припинення правовідносин або настання інших правових наслідків [1]. Тому юридичні факти виконують роль підстав виникнення, зміни та припинення правових відносин [2].

Метою цієї статті є визначення юридичних фактів, які є підставою надання соціальних послуг.

Безперечно, підставою виникнення будь-яких правовідносин, у тому числі й правовідносин у сфері надання соціальних послуг, є норма права.

Саме норма права закріплює право громадян на соціальні послуги та передбачає підстави та умови їх надання.

Відповідно до базового законодавства право на отримання соціальних послуг мають громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, у тому числі біженці, які проживають в Україні на законних підставах та перебувають у складних життєвих обставинах. Отже, виходячи із зазначеного, можна з упевненістю стверджувати, що однією з підстав надання соціальних послуг є перебування особи у складній життєвій обставині, тобто юридичний факт, визначений у правовій нормі, за умови виникнення якого в особи з'являється право на отримання соціальних послуг. Водночас необхідно наголосити на тому, що сама по собі наявність складної життєвої обставини

не тягне за собою виникнення правовідносин з надання соціальних послуг, оскільки для цього необхідно виявити бажання отримувати ці соціальні блага через звернення особи, яка їх потребує, або її повноважного представника з заявою про надання соціальних послуг до відповідної установи. З огляду на зазначене можна стверджувати, що для виникнення правовідносин у сфері надання соціальних послуг недостатньо виникнення тільки складної життєвої обставини, яка передбачається правовою нормою. Для виникнення цих правовідносин є необхідним наявність кількох юридичних фактів. На це вказує М. Д. Бойко, який зазначає, що правовідносини у сфері соціального забезпечення виникають на підставі не поодинокого юридичного факту, а певного комплексу юридичних фактів, що настають у певній послідовності, і з наявністю яких норми права пов'язують виникнення, зміну чи припинення правовідносин [3]. Такими юридичними фактами, які є підставою для надання соціальних послуг, є заява та договір про надання соціальних послуг. Водночас слід наголосити на тому, що все ж таки основною підставою надання соціальних послуг є перебування особи в складній життєвій обставині. Саме наявність такої ситуації у людини робить її вразливою, і виникає необхідність в отриманні соціальних послуг.

Складними життєвими обставинами вважаються обставини, спричинені інва-

* Рекомендовано до друку кафедрою трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського державного технологічного університету.

лідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті [4].

До складних життєвих обставин можна віднести: інвалідність, самотність, безпритульність, безробіття тощо. Відповідно до чинного законодавства інвалідність трактується як міра втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист. Інвалідність характеризується такими факторами, як втрата здоров'я та обмеження життєдіяльності. Зокрема втрата здоров'я — це наявність хвороб і фізичних дефектів, які призводять до фізичного, душевного і соціального неблагополуччя [5].

Питанням визначення міри втрати здоров'я займаються медико-соціальні експертні комісії через проведення медико-соціальної експертизи [6]. Обмеження життєдіяльності — це повна або часткова втрата особою внаслідок захворювання, травми або вроджених вад здатності або можливості самообслуговування, самостійного пересування, спілкування, орієнтації, контролювання своєї поведінки.

Самотність також можна вважати складною життєвою обставиною. Самотньою є людина, в якій немає сім'ї або близьких [7]. Ця обставина, на нашу думку, стосується осіб, старших 18 років. Близькою за наслідками з попередньою обставиною, але стосовно дітей, є сирітство. Дитина-сирота — це дитина, в якій померли чи загинули батьки [8].

Не менш складною за негативними наслідками є така обставина, як безпритульність. Безпритульною може бути як доросла людина, так і дитина. Безпритульна особа — це повнолітня особа, яка проживає на вулиці, в парках, підвалах, під'їздах будинків, на горищах, об'єктах незавершеного будівництва, в інших місцях, не призначених та непридатних для

проживання, у тому числі жилих приміщеннях, що перебувають в аварійному стані. Безпритульні діти — це діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувалися, і не мають певного місця проживання [9].

Складною життєвою обставиною також є безробіття. Безробіттям визнається соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування. Безробітним вважається особа віком від 15 до 70 років, яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готова та здатна приступити до роботи [10].

До складних життєвих обставин, які є підставою надання соціальних послуг, необхідно віднести насильство в сім'ї. Насильство у сім'ї — це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї стосовно іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю. Насильство в сім'ї буває різних видів: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне.

Фізичне насильство в сім'ї — це умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності. Сексуальне насильство в сім'ї — це протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру стосовно неповнолітнього члена сім'ї. Психологічне насильство в сім'ї — це насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї словесними образами або погрозами, переслідуванням, залякуванням, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдатися або завдається шкода психічному здоров'ю. Економічне насильство в сім'ї — це умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла,

їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я [11]. До числа складних життєвих обставин належать такі, як стихійне лихо, катастрофа та інші.

Як бачимо, існують різні складні життєві обставини, які є підставою для надання соціальних послуг. Однак не має ніяких гарантій стосовно того, що кількість та різноманітність таких обставин не зміниться у бік їх зменшення. Тому, на нашу думку, необхідно визначити ознаки, які характеризують життєву обставину як складну. Аналіз передбачених вище обставин сприяє визначенню таких ознак.

Вважаємо, що життєва обставина підпадає під категорію «складна», якщо: 1) порушує нормальний звичний спосіб життя; 2) погіршує: а) стан здоров'я: фізичне, психологічне, психічне тощо; б) фінансове становище людини; 3) спричиняє моральну шкоду; 4) унеможливає вихід з такої ситуації самостійно тощо. Життєва обставина може визнаватися складною за наявності як будь-якої із перших чотирьох та останньої ознак, так і за наявності сукупності перших чотирьох та останньої.

Крім цього, складна життєва обставина може мати людський фактор, тобто залежати від волі людини (наприклад, зневажливе ставлення, насильство тощо) і може не залежати від волі людини (наприклад, катастрофа, стихійне лихо тощо). Однак у будь-якому випадку не залежить від волі тієї людини, яка потрапила в складну життєву обставину.

Як зазначалося раніше, для реалізації права на соціальні послуги необхідно подати заяву.

Для отримання соціальних послуг, що надаються державними та комунальними суб'єктами, особа, яка їх потребує, має звернутися з письмовою заявою до місцевого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування.

Для отримання соціальних послуг, що надаються недержавними суб'єктами, особа, яка їх потребує, звертається до відповідного суб'єкта, що їх надає.

У разі якщо особа, яка потребує соціальних послуг, за віком або станом

здоров'я неспроможна самостійно прийняти рішення про необхідність їх надання, таке рішення може прийняти опікун чи піклувальник, органи опіки та піклування відповідно до законодавства [12].

Отже, заява може бути подана як особою, яка потребує соціальних послуг, так і її законними представниками.

Законні представники — батьки, усиновителі, батьки-вихователі, прийомні батьки, патронатні вихователі, опікуни, піклувальники, представники закладів, які виконують обов'язки опікунів і піклувальників [13].

Законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей є батьки (усиновлювачі); опікун малолітньої особи та фізичної особи, визнаної недієздатною. Законним представником у випадках, встановлених законом, може бути інша особа [14].

Законними представниками дітей можуть бути прийомні батьки та батьки-вихователі, які діють без спеціальних на те повноважень як опікуни або піклувальники [15].

Законними представниками дитини, розлученої із сім'єю, є орган опіки та піклування, опікуни та піклувальники, призначені відповідно до законодавства України, прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, адміністрація закладу охорони здоров'я, навчального або іншого дитячого закладу [16].

Договір про надання соціальних послуг як юридична підстава для їх отримання конкретизує норму права, яка передбачає право осіб на соціальні послуги. Укладення такого договору дозволяє врегулювати конкретні правовідносини між окремо взятими сторонами із визначенням їх кореспондуючих прав та обов'язків.

З огляду на зазначене, можна підбити такі підсумки:

1) підстави надання соціальних послуг поділяються на дві групи: юридичні підстави та фактичні підстави;

2) юридичними підставами є правова норма та договір про надання соціальних послуг;

3) фактичними підставами є складна життєва обставина та заява про бажання отримувати соціальні послуги.

ПРИМІТКИ

1. Сливич І. І. Поняття та ознаки юридичних фактів у загальній теорії права та в теорії кримінального процесу / І. І. Сливич, О. С. Семерак // Держава і право. — 2010. — Вип. 48. — С. 440—448.
2. Данилюк О. В. Юридичні факти як підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / О. В. Данилюк. — К., 2007. — С. 29.
3. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. / М. Д. Бойко. — К. : Атіка, 2006. — С. 81.
4. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 р. № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 45. — Ст. 358.
5. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 2—3. — Ст. 36.
6. Сташків Б. І. Юридичні факти в праві соціального забезпечення : монографія / Б. І. Сташків. — Чернігів, 2008. — С. 124.
7. Ожегов С. И. Словарь русского языка : ок. 57000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. — М. : Русский язык, 1985. — С. 671.
8. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 30. — Ст. 142.
9. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей : Закон України від 02.06.2005 р. № 2623-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 26. — Ст. 354.
10. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI // Голос України. — 2012. — № 153—154.
11. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 р. № 2789-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 10. — Ст. 70.
12. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 р. № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 45. — Ст. 358.
13. Про громадянство : Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 13. — Ст. 65.
14. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40—44. — Ст. 356.
15. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 21—22. — Ст. 135.
16. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 16. — Ст. 146.

Литвиненко Валентина. Основания предоставления социальных услуг.

В статье приводятся юридические факты, которые выступают основанием для предоставления социальных услуг. Сделано их разделение на юридические и фактические. Приведен перечень сложных жизненных обстоятельств, которые являются главным основанием для предоставления социальных услуг, и охарактеризованы другие основания их предоставления.

Ключевые слова: юридические факты, основания предоставления социальных услуг, право на социальные услуги, правовая норма, сложное жизненное обстоятельство, договор о предоставлении социальных услуг.

Litvinenko Valentina. The reasons of social services provision.

Legal facts which can be considered as the reasons of social services provisions are reviewed in this article. The author gives the attempt of dividing them into the legal and actual ones. The list of difficult vital circumstances which are the reasons of social services provision are given and the other grounds of their providing are characterized in the article.

Key words: legal facts, the grounds of social services providing, right on social services, legal norm, difficult vital circumstance, the social services provision agreement.